

V. P. ZHUKOV—A. V. ZHUKOV:
SHKOL'NYJ FRAZEOLIGICHESKIJ
SLOVAR' RUSSKOGO JAZYKA

Immár második, átdolgozott kiadását éri meg a V. P. Zhukov által szerkesztett orosz iskolai frazeológiai szótár, amelynek első kiadása sem került el a hazai szakmai kritika figyelmét (lásd: Hajzer Lajos INYT, 1982/4. 125–126. o., valamint Tatár Béla „Studia Russica” 1984/7. 343–346. o. megjelent kritikáját). Hazai és külföldi lexikográfusok és nyelvészek által méltán az egyik legjobb oktatási célokat szolgáló frazeológiai szótárként számon tartott munka ezúttal társszerzővel, A. V. Zhukov nyelvész közreműködésével, átdolgozva és újabb frazeologizmusokkal kiegészítve, a szakmai kritika korábbi észrevételeinek figyelembevételével jelent meg.

V. P. Zhukov neve nem ismeretlen a hazai ruszisták körében, hiszen egyike volt az 1967-ben megjelent orosz frazeológiai szótár társszerzőinek (Frazeologicheskij slovar' russkogo jazyka, Izd.-vo Sovetskaja Enciklopedija, Moskva, 1967), s eljuttott hozzánk az 1966-ban megjelent orosz szógyűjtemény (Slovar' russkih poslovic i pogovorok, Izd.-vo Sovjetskaja Enciklopedija, Moskva, 1966), csakúgy, mint az orosz frazeologizmusok szemantikai sajátosságai sokoldalú elemzésének szentelt monográfiája is (Semantika frazeologicheskij oborotov, Moskva, Prosveschenije, 1978).

Legutóbbi munkáját, az orosz nyelv szinonimikus frazeologizmusait összegyűjtő és rendszerező szótárát, a nyelvészek az utóbbi években megjelent egyik legjelentősebb frazeológiai alpműnek tekintik, amely méltó elismerést hozott szerzőinek (Slovar' frazeologicheskijh sinonimov russkogo jazyka, Izd. „Russkij jazyk”, M., 1987; Sidorenko M. I. és Sheljarov V. T. társszerzőkkel).

V. P. Zhukov professzor a frazeológia ún. „szűkebb” értelmezésének egyik legjelesebb képviselője. A frazeológia „szűkebb” értelmezésének hívei a szólásokat, közmondásokat, szállóigéket, valamint a lexikalizált igei-névszói szókapcsolatokat nem sorolják a frazeologizmusok közé, és kirekesztik azokat a frazeológiai szótárakból.

A terjedelmes, tudományos igénnyel íródott „Bevezető” részből (3–18. o.) megtudhatjuk, hogy a szótár második, átdolgozott kiadásába sem kerültek be a szótárba a szólások, közmondások és a szállóigék, valamint az állandósult szókapcsolatok különböző csoportjai, így az igei-névszói szókapcsolatok (odszhivat' pobedu = győzelmet arat; obrashchat' v mimanije = figyelmet fordít vkire, vmire; zakadychnyj drug = kényeres pájtás; kebelbatát stb.). Nem kaptak helyet a szótárban továbbá a terminológiai jellegű állandósult szókapcsolatok (voskli-catel'nyj znak = felkiáltójel; grudnaja kletka = mellkas stb.), az előljárás szerkezetek (dlja vida = a látogat kedvéért; na noru = kuszóbon áll vmi, közel van; már-már itt van az ideje stb.), a durva színe-

zetű, tájjellegű, valamint az argóhoz tartozó állandósult szókapcsolatok, illetve az archaikus színezetű, a mai orosz nyelvben már kevésbé használatos frazeologizmusok.

A szótár az orosz iskolai diákjai számára készült, azok beszédkulturáját, szókincsét hivatott fejleszteni. A szótár sokoldalú ismereteket nyújt a tanulóknak, az orosz nyelv frazeológiai rendszerével, többek között a frazeologizmusok jelenlétével, morfológiai és szintaktikai sajátosságaikkal, kapcsolódási lehetőségeikkel, valamint stilisztikai sajátosságaikkal kapcsolatosan.

A szótárban helyet kaptak mindazok a leggyakrabban használatos orosz frazeologizmusok, amelyek a XIX–XX. sz. orosz irodalmi művekben gyakran előfordulnak, s a tanulók aktív szókincsének részévé kell, hogy váljanak. A szótárban szereplő frazeologizmusok származásukat tekintve a következő csoportokra oszthatók.

1. *tösgyökeres orosz frazeologizmusok*, amelyek a szótárban szereplő frazeologizmusok legnagyobb részét alkotják: *smatyvat' udochki* = felszedni a sátorfáját; *v mutnoj vode rybu lovit'* = a zavarosban halászni; *tjortyj kalach* = vén (tapasztalt) róka stb.

2. *Ószláv eredetű frazeologizmusok*, amelyek száma viszonylag nem nagy a szótárban: *kak zenicu oka* = óvja, mint a szemé fényét; *ne ot mira sego* = nem e világra való stb.

3. a különböző *szakkifejezések* metaforikus, átvitt jelentésben való használatának eredményeképpen létrejött frazeologizmusok: *privesti k obszchemu znamenatelju* = közös nevezőre hoz; *udel'nyj ves* = fajsúly stb.

4. az ókori görög mitológiával, történelmmel kapcsolatos, valamint bibliai eredetű frazeologizmusok és szállóigék; ehhez a csoporthoz tartoznak még az *európai kultúrával, történelmmel és irodalommal kapcsolatos kifejezések*: *achillesova pjata* = vkinek az Achilles sarka; *Damoklov mech* = Damoklész kardja; *muki Tantara* = tantaluszi kínok; *umyjat' ruki* = mossa kezeit stb.

5. *különböző nyelvekből vett tükröfordítások*: *smotret' skvoz' pal'cy* = szemet hüny vmi felett (ném.: durch die Finger sehen); *ne v svoej tarelke* = feszélyeztetten (kínosan) érzi magát; rossz hangulatban van; vmi nincs rendben vkivel (fr.: ne pas etre dans son assiette); *porochnyj krug* = ördögi kör (lat.: circulus vitiosus) stb.

A szerzők szerint a frazeologizmusok a következő legfontosabb ismérvekkel rendelkeznek: állandósultság (ustojchivost'), amely a frazeologizmusok lexikális, szerkezeti és szemantikai egybeforrottságának mértékét jelenti; *reproduktívaltság* (vosproizvodimost') azaz a frazeologizmus azon sajátossága, hogy beszéd, írás közben felidézhető, kész egységként reprodukálható emlékezetünkben; a *jelentés egysége* (celosnost' znachenija) a frazeologizmusok azon tulajdonságát jelenti, hogy a frazeologizmus jelentése egészen más, mint az alkotótagjainak külön-külön vett jelentésének az összege; *szerkezetük nyitottsága* (nezamknutos' struktury) a frazeologizmusok azon tulajdonsága,

amely lehetővé teszi, hogy kapcsolódási lehetőségeik segítségével kész építőelemként beilleszkedhetnek a mondatba.

Az egyes szócikkek felépítése a következő:

1. A frazeologizmusok első szavuk kezdőbetűjének sorrendjében következnek, amely lehetővé teszi a frazeologizmusok gyors megkeresését. A frazeologizmusok a szócikkekben félkövér betűkkel vannak szedve, s ezáltal jól kivehetően kiemelkednek az őket követő magyarázó szövegből. A névszói frazeologizmusok alanyesetben, az igei frazeologizmusok hagyományosan infinitívusi alakban szerepelnek: *belaja vorona* = kilóg a sorból; *bit' baklushi* = lopja a napot; henyél. Azok a frazeologizmusok, amelyek alkotótágjaikat tekintve változatlanok, a nyelvben használatos alakjukban vannak feltüntetve: *ochertja golovu; vo chto by to ni stalo*. Ha viszont egy frazeologizmus alkotóelemei alakját részben képes megváltoztatni, úgy a szótárban ezek a változások felvannak tüntetve: *glazom ne morgnul, (- la, - lo, - li; ne morgnjot)* = a szemem sem rebben; szemrebbenés nélkül. A frazeologizmusok lexikális, alakitani és szerkezeti variánsai a szócikkekben kerek zárójelben vannak feltüntetve: *dusba (serdce) ne lezbhit k komu-libo* = nincs inyére (kedvére) vkinek vmi; nem fülök a foga vmihez; *podlival' (podlit') masla v ogon'* = olajat önt a tűzre; a fakultatív komponensek pedig hegyes zárójelben szerepelnek: *ni v zub (vnojoj) ne ponimat'* = halvány fogalma (dunsztja) sincs vmiről; meg sem tud mukkanni; *raz-dva (da) i obchjolsja* = egy kézen meg lehet számolni; nagyon kevés; alig akad. A frazeologizmusok minden egyes alkotótágján felvan tüntetve a szóhangsúly, amely különösen fontos az orosz mint idegen nyelvet tanulók számára.

2. A frazeologizmusok alapalakja és változatainak feltüntetése után azok grammatikai és stilisztikai jellemzése következik; a szerzők utalnak a frazeologizmusok alkotótágjainak alakitani sajátosságaira, mondatban betöltött funkciójára, disztribúciós lehetőségeire.

3. A frazeologizmusok jelentését a szerzők körülírással tárják fel; a jelentésfeltárás során maximális rövidegre és érthetőségre törekszenek: *rukoj podat'*. *Dovol'no blizko, ne tak daleko* (= nagyon közel; egy kőhajításnyira van); *odna kozba da kosti*. *Ochen' hudoj, istoshchennyj* (= csontbőr; sovány, mint a gebe; zörögnek a csontjai).

4. A jelentésfeltárás után a szótárban utalás történik a frazeologizmusok szinonimikus és antonimikus kapcsolataira. A szerzők különösen fontosnak tartják a szinonimasorhoz tartozó frazeologizmusok jelentésárnyalatainak megkülönböztetését, stilisztikai sajátosságaik, kapcsolódási lehetőségeik közötti eltérések feltüntetését. Nagy gondot fordítanak a többjelentésű frazeologizmusok különböző jelentéseinek megkülönböztetésére.

5. A frazeologizmusok jelentését, különösen a többjelentésű, valamint a szinonimikus frazeologizmusok esetében, a kontextus segítségével érthetjük meg leginkább. A szépirodalmi művekből vett illusztrációs példák azon túl, hogy elősegítik ezen állandósult nyelvi egységek pontos jelentésének megértését, a szövegkörnyezetben mutatják be a frazeologizmusok kapcsolódási lehetőségeit, mondatbeli funkcióját, alkalmazott változatait.

6. A szótár külön pozitívumaként kell értékelni a szócikk végén közölt etimológiai magyarázatokat, amelyek értékes ismereteket nyújtanak a tanulónak a frazeologizmusok eredetére vonatkozóan. Így magyarázzák meg a szerzők a frazeologizmusokban előforduló, a mai orosz nyelvben már nem használatos, grammatikai és lexikai archaizmusokat is. Az egyes szócikkek szerkezetének ábrázolására hadd álljon itt a következő példa:

pritcha vo jazyceb (v sochetaniji s glagolami byt' stat', stanovit'sja, javlat'sja schitat'sja i t.p.). *Skaz. Knizbn. Sutil'-iron*. Upotr. pri podlezh. so snachenije lica i otvlech. predmeta. Predmet vseobshih razgovorov, nasmeshkek, peresudov i t.p. O kom-libo ili o chom-libo ochen' nadojevshem.

(*Vo jazyceb* — staraja forma osobogo mestnogo padezha mn. chisla ot slova *jazyk* s zamenoj smjagchennogo zadnejazychnogo (K') svistjashchim „C”).

Pezhde pop byl *pritcha vo bazyceb*, poslednjaja spica v kolesnice, a nynche i my sebe cenu uznali. *Mamin Sibirjak*. „Vse my chleb jedim”. (176. o.)

V. P. Zhukov és A. V. Zhukov szótára mind frazeológiai anyagát, annak szótári feldolgozását, mind pedig a frazeologizmusok sokoldalú jellemzését tekintve az eddig megjelent iskolai frazeológiai szótárak közül jelentősen kiemelkedik. A szótár szerkesztési elveit a magas szintű tudományosság és a pedagógiai alapon átgondolt módszertani célszerűség jellemzi, amely alkalmasá teszi arra, hogy követendő példaként szolgáljon nemcsak egy orosz—magyar iskolai frazeológiai szótár megalkotásához, hanem a hazai angol, német, francia stb. nyelv oktatását elősegíteni kívánó minden idegennyelvű frazeológiai tanszótár elveinek kidolgozásához is.

A szótárt elsősorban az orosz nyelvtanárok, az egyetemi és főiskolai hallgatók figyelmébe ajánlom, de véleményem szerint haszonnal forgathatják a frazeológiai lexikográfia legújabb eredményei iránt érdeklődő nyelvész kollégáim is.

Izdatel'stvo „Prosveshchenije”, Moskva, 1989, 382 p.

DR. GYÖRKE ZOLTÁN